

SINONIM IBORALARNI ANIQLASH MASALASI TADQIQI

Omarova Durdona Tajatdin qizi

Kompyuter lingvistikasi mutaxassisligi magistranti

omarovadurdona@gmail.com

ToshDO‘TAU

Annotatsiya. Ushbu maqolada sinonim iboralarni aniqlash masalasi nazariy va amaliy jihatdan o‘rganiladi. Tilshunoslik va sun’iy intellekt nuqtayi nazaridan perefraz tushunchasi, uning usullari va qo‘llanilish sohalari tahlil qilinadi. Shuningdek, tabiiy tilga ishlov berish (NLP) sohasida perefrazlashning roli va uning avtomatlashtirilgan tizimlar uchun ahamiyati muhokama qilinadi. Tadqiqot davomida turli uslubiy yondashuvlar solishtiriladi hamda zamonaviy modellar va algoritmlar yordamida sinonim iboralarni aniqlashning samarali usullari taklif etiladi. Olingan natijalar lingvistik tadqiqotlar, tarjima jarayonlari va axborot qidiruv tizimlarida qo‘llanilishi mumkin.

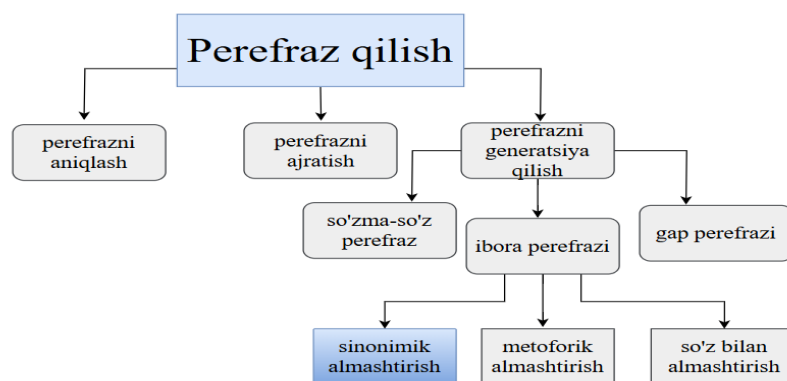
Annotation. This article examines the problem of identifying synonymous phrases from both theoretical and practical perspectives. The concept of paraphrasing is analyzed in terms of linguistics and artificial intelligence, along with its methods and application areas. The role of paraphrasing in the field of natural language processing (NLP) and its importance for automated systems is also discussed. Various methodological approaches are compared during the study, and effective methods for identifying synonymous phrases using modern models and algorithms are proposed.

Аннотация. В данной статье теоретически и практически рассматривается задача определения синонимичных фраз. Анализируется понятие перефразирования с точки зрения лингвистики и искусственного интеллекта, его методы и области применения. Также обсуждается роль перефразирования в области обработки естественного языка (NLP) и его значение для автоматизированных систем. В ходе исследования сравниваются различные методологические подходы, а также предлагаются эффективные методы определения синонимичных фраз с помощью современных моделей и алгоритмов. Полученные результаты могут быть применены в лингвистических исследованиях, процессах перевода и системах информационного поиска.

Kalit so‘zlar: *iboralarnining sinonimlarini aniqlash, tabiiy tilga ishlov berish, NLP, semantik tahlil, tarjima tizimlari, matnni qayta ishlash.*

KIRISH. Barcha tillarning boy lingvistik imkoniyatlarini ko‘rsatib beruvchi vositalardan biri frazeologik birliklardir. Frazeologiya har bir tilning muhim qatlami hisoblanib, uning o‘ziga xos xususiyatlarini yaqqol ko‘zga tashlanishida muhim rol

o'ynaydi. Frazologizmlarning tilda qanchalik ko'p bo'lishi til imkoniyatlarining shunchalik kengligini ko'rsatadi. Biroq, turli nutqiy vaziyatlarda iboralarni o'zgartirish, ularni boshqacha yo'sinda ifodalash – ya'ni iboralarni perefraz qilish zarurati tug'iladi. Perefraz qilish – bu matn yoki iboraning ma'nosini saqlab, uni boshqa shaklda qayta ifodalash jarayonidir. Bu jarayon tilshunoslikda keng o'rganilib, tarjima nazariyasi, pragmatika, stilistika va sun'iy intellekt sohalarida qo'llaniladi. Ayniqsa, avtomatik tarjima tizimlari va matnlarni qayta ishlash texnologiyalari rivojlanishi bilan iboralarni sinonim iboralarni aniqlash muammosi yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu maqolada sinonim iboralarni aniqlashning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilinadi, shuningdek, turli tillardagi iboralarni o'zaro taqqoslash va ularning ekvivalentlarini aniqlash masalalariga e'tibor qaratiladi. Shuningdek, sinonim iboralarni aniqlash jarayonida yuzaga keladigan lingvistik va semantik qiyinchiliklar ham muhokama qilinadi. Tadqiqot natijalari tilshunoslik, tarjima amaliyoti va kompyuter lingvistikasi sohalarida yangi yondashuvlarni ishlab chiqishga xizmat qilishi mumkin. Biz tadqiqotimizda sinonim iboralarni aniqlash va almashtirish usullarini ko'rib chiqamiz. Bu perefraz jarayonining bir qismi hisoblanadi. Quyidagi rasmda perefraz qilish turlari berilgan biz mana shu turlardan sinonimik almashtirish bosqichini o'rganamiz. Bu bosqichni o'rganish uchun umumiy perefraz jarayonini o'rganish, jahon tajribasida qilingan ishlar bilan tanishish, ular foydalangan usullarni qo'llab ko'rish va ulardan samaralilarini belgilab olish kerak bo'ladi.

1-rasm. Perefraz qilish turlari

Perefraz tushunchasining mohiyatini aniq tushunishga bag'ishlangan juda ko'p ishlar mavjud. Bir tomondan, an'anaviy til nazariyalari perefraz tushunchasini qadimgi ritorika an'anasigacha kuzatib borish imkonini beradi (yunoncha "paraphrasis" – "qayta hikoya qilish" ma'nosini anglatadi) va uni turli xil nasr, she'r, musiqa asarlari kabi turli janrlarda keng qo'llaydi. Bu jarayon matnni boyitish va xilma-xillik kiritish — bir xil so'z va iboralarning takrorlanishini oldini olib, matnni yanada jozibador va o'qishga yengil qiladi. Fikrni aniqroq yetkazish — ba'zan

sinonimlar yoki boshqa shaklda ifodalangan iboralar orqali murakkab fikrni oddiyroq, tushunarliroq qilish mumkin. Plagiatni oldini olish — matnni o'zgartirish orqali boshqa manbadan olgan fikrni o'z uslubingizda qayta ifodalashga yordam beradi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR. Ko'pgina lingvistik manbalarda "perefraz" tushunchasi quyidagicha talqin qilinadi: "so'z yoki so'z birikmasining takrorlanishining oldini olish, hikoyaga katta ifodalilik berish uchun ishlatiladigan ta'rifiy ibora" [1]. Zamonaviy lingvistikada ushbu tushunchaning tarkibida bir necha asosiy komponentlar mavjud: ta'rifiy nomlash usuli, istioraviy (kinoya orqali) ma'no ifodalash va tropik ifoda vositasi sifatida qaralishi.

Rossiyalik olim o'z tadqiqotlarida "perefraz" (yoki "parafraz") tushunchasiga ikkita ta'rif beradi:

1. O'z o'rnida boshqa so'z yoki iborani almashtiruvchi ta'rifiy ifoda.
2. Oddiy so'zni ta'rifiy ibora bilan almashtirishdan iborat bo'lgan trop[2].

Iboralarni perefraz qilish jarayoni tilshunoslikda muhim o'rin tutadi. Ushbu jarayonning nazariy asoslari semantika, pragmatika va stilistikaga tayanadi.

Perefrazning frazeologiyaga aloqadorligi lingvistikada to'liq aniqlanmagan masalalardan biri hisoblanadi. L.N. Sinelnikova perefrazga xos bo'lgan quyidagi xususiyatlarni ajratib ko'rsatadi:

- mustaqil ifoda shakliga ega bo'lishi,
- semantik jihatdan bo'linmasligi,
- so'z o'rnini bosuvchi birlik bo'lishi,
- o'ziga xos kontekst talab qilishi,
- gapning mustaqil a'zosi sifatida ishlatilishi [3].

Semantik jihatdan, iboralarni perefraz qilish ularning asosiy ma'nosini saqlab qolgan holda yangi shaklda ifodalashni talab qiladi. Pragmatik nuqtayi nazardan, iboralarning kontekstga mos kelishi va aniq tushunarli bo'lishi zarur. Stilistik jihatdan esa, turli uslublarga mos ravishda iboralarning o'zgartirilishi mumkin[4].

Iboralarni perefraz qilishning bir necha turlari bor. Eng ko'p uchraydiganlari quyidagilardan iborat:

Sinonimik almashtirish – iboradagi so'zlarni ularning sinonimlari bilan almashtirish orqali yangi ifoda yaratish.

Misol: Asl gap: *lekin ularning oldilarida otasining boshi bukildi.*

Perefraz: *lekin ularning oldilarida otasining yuzi yerga qaradi.*

Strukturaviy o'zgarish – iboraning grammatik tuzilishini o'zgartirib, uning ma'nosini saqlab qolish.

Misol: Asl gap: *shu arava ustida hali hushi o'ziga kelmagan Nazirqul yotibdi.* Perefraz: *Nazirqul shu arava ustida hali hushi o'ziga kelmagan holda yotibdi.*

Qisqartirish va kengaytirish – iborani yanada qisqa yoki kengroq shaklda ifodalash.

Misol: Asl gap: *Olti oy yoz, olti oy qish, kechani kecha, kunduzni kunduz demay mehnat qildi.*

Perefraz:(qisqartilgan) *Olti oy yoz, olti oy qish, kecha- kunduz demay mehnat qildi.*

Perefraz:(kengaytirilgan) *Olti oy yoz, olti oy qish, kechani kecha, kunduzni kunduz demay, tinim bilmay, vaqt tanlamay mehnat qildi.*

Metaforik almashtirish – iboralarining badiiy ifodalash shaklini o'zgartirish orqali yangi uslub yaratish.

Asl gap: *U juda g'azablandi.*

Perefraz: *Uning ichida olov alanga oldi.*

Sinonim iboralarini aniqlash va ularni almashtirish jarayoni avvalo matnlarni turli uslubiy shakllarda ifodalash va tarjima jarayonlarida muqobil variantlarini tanlashga yordam beradi.

Iboralarni perefraz qilish jarayonida turli lingvistik va semantik qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin. Eng ko'p uchraydigan qiyinchiliklar quyidagilardir:

- Ko'p ma'nolilik (polisemantik) muammosi – ayrim iboralar bir nechta ma'noga ega bo'lgani uchun ularni sinonim iboralarini aniqlashda noaniqlik yuzaga kelishi mumkin.
- Madaniy tafovutlar – turli tillarda yoki madaniyatlarda iboralarining ifoda tarzi va konnotatsiyasi farqlanadi.
- Grammatik moslik – iboralarining perefraz qilingan shakllari grammatik jihatdan to'g'ri bo'lishi kerak.

Iboralarni perefraz qilishda ko'p ma'nolilik, madaniy tafovutlar va grammatik moslik muammolari bo'lishi tabiiy. Madaniy va pragmatik moslikni ta'minlash, mos sinonimlarni tanlash va grammatik me'yorlarga rioya qilish perefraz jarayonining sifatini oshirishga yordam beradi. Shunday ekan iboralarini sifatli

va to'g'ri qayta ifodalash, sinonimlarini aniqlash va ularni almashtirishda ilmiy izlanishlar, usullar va lingvomadaniy jihatdan tahlil qilib, o'rganib keyin amalga oshirish lozim.

XULOSA

Ushbu tadqiqotda iboralarni perefraz qilish, sinonim iboralarni aniqlash masalasi atroflicha tahlil qilindi. Perefrazlash tilshunoslik va sun'iy intellekt sohalarida muhim ahamiyat kasb etib, tabiiy tilni qayta ishlash, tarjima qilish, matn qisqartirish hamda ma'lumotlarni yanada tushunarli shaklda taqdim etishda keng qo'llaniladi. Tadqiqot davomida iboralarni sinonim iboralarni aniqlash ning **leksik, sintaktik va semantik** darajalari tahlil qilindi. Shuningdek, **sinonimik almashtirish, strukturaviy o'zgarish, metaforik qayta ifodalash** kabi yondashuvlarning samaradorligi muhokama qilindi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, iboralarni samarali perefraz qilish, sinonim iboralarni aniqlash uchun nafaqat so'zlarni almashtirish, balki gap qurilishini o'zgartirish va kontekstga mos muqobil variantlarni tanlash muhim hisoblanadi. Kelajakda ushbu tadqiqotni yanada rivojlantirish maqsadida avtomatlashtirilgan perefrazlash usullari, jumladan, **neyron tarmoqlar va transformer modellar** asosida ishlab chiqilgan yondashuvlarni o'rganish va ularning tabiiy til bilan ishlash jarayonidagi samaradorligini tahlil qilish lozim. Shu bilan birga, turli tillarda iboralarni sinonim iboralarni aniqlash ning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash va qiyosiy tahlil qilish istiqbolli yo'nalishlardan biri sifatida qaralishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Головенченко, А.Ф. Перифраз // Краткий словарь литературоведческих терминов / ред.- сост. Л.И. Тимофеев, С.В. Тураев. М.: Просвещение, 1985. 5. Грехнева Л.В. С
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. М.: Сов.энциклопедия, 1969. 608 с
3. Синельникова Л.Н. К вопросу о сущности перифразы как функционально-семантической единицы речи // Вопросы грамматического строя современного русского языка. М., 1972. С. 255–261
4. Гукова Л.Н., Фомина Л.Ф. Топонимическая перифраза: введение в проблему. Ономастические науки. Киев: Ин-т украинского языка НАН Украины. 2006. № 1. С. 72–81
5. Automatically Ranked Russian Paraphrase Corpus for Text Generation Vadim Gudkov¹, Olga Mitrofanova², Elizaveta Filippikh³ Saint Petersburg State University¹; ² st071220@student.spbu.ru¹, o.mitrofanova@spbu.ru² CraftTalk³ efilippikh@crafttalk.ru³